

САЛАМАХА Ігор Валерійович,
доцент кафедри інформаційної
економіки, підприємництва та фінансів
Інженерного навчально-наукового
інституту ім. Ю. М. Потебні
Запорізького національного
університету, кандидат історичних
наук, доцент

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС
ПРО УКРАЇНСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ В СЕРЕДИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ
(за матеріалами Й. Г. Коля)**

У сучасній історичній науці поняття ідентичності використовується для позначення сукупності уявлень про спільне походження, історичну пам'ять, мову, культуру, соціальні практики та символічні межі, які дозволяють певній групі усвідомлювати себе як окрему історичну спільноту. Важливо підкреслити, що в контексті ХІХ століття йдеться не про модерну національну ідентичність у її політичному значенні, а про історично зумовлені форми колективної самоідентифікації, які ще не були інституціоналізовані у вигляді національних програм.

У цьому сенсі особливу цінність для дослідника становлять зовнішні описи, створені західноєвропейськими авторами, які фіксували ознаки ідентичності українського населення ще до появи сформованого українського національного руху. Такі джерела дозволяють реконструювати, як українська ідентичність сприймалася та описувалася поза межами імперського російського історіографічного дискурсу.

Важливим джерелом для аналізу європейської рецепції української ідентичності є тритомна праця німецького географа, історика та етнографа Йогана Георга Коля «Reisen im Inneren von Rußland und Polen» («Подорож внутрішніми районами Росії і Польщі») 1841 року. Другий том цього видання, присвячений Україні (von J. G. Kohl. Reisen im Inneren von Rußland und Polen. 2, Die Ukraine. Kleinrußland) [1], містить системний опис простору, населення, історичної пам'яті, мови, побуту та соціальних практик українців у порівнянні з великоросами. Саме в цьому корпусі спостережень українська ідентичність постає як цілісне історико-культурне явище, а не як регіональний різновид «загальноросійського» цілого.

Жанрово праця Й-Г. Коля належить до подорожньо-етнографічної літератури першої половини ХІХ століття, сформованої в межах романтичної історіографії та ранньої антропології. Водночас вона вирізняється прагненням автора пояснити відмінності між народами імперії через історичні, географічні та соціальні чинники. Це дозволяє використовувати її як джерело для реконструкції форм української ідентичності.

У викладі Й-Г. Коля Україна постає як окрема історико-географічна цілісність, що має власний центр – Київ, який автор трактує як колиску історичної традиції українського народу. Простір розселення українців окреслюється значно ширше за адміністративні межі імперських губерній і охоплює території від Карпат до нижньої Волги. Така просторова візія є важливою складовою історичної ідентичності, оскільки формує уявлення про «свою» територію як про цілісний і історично обґрунтований простір.

Центральним елементом української ідентичності у Коля виступає історична пам'ять. Автор неодноразово підкреслює, що українське суспільство зберігало уявлення про колишню політичну автономію, гетьманський устрій і власні форми самоврядування. Втрата цих інституцій унаслідок інтеграції до Російської імперії не зруйнувала історичну ідентичність, а трансформувала її у форму культурної пам'яті, яка підтримувалася через родинні архіви, портрети гетьманів, рукописні історії та хроніки. Наявність такої пам'яті дозволяє говорити про тяглість української ідентичності задовго до її політичної артикуляції.

Окреме місце у спостереженнях Коля займає мова як фундаментальний маркер ідентичності. Автор рішуче відкидає уявлення про українську мову як похідну або змішану, наголошуючи на її слов'янському походженні та структурній самостійності. Водночас він фіксує практики імперської мовної політики, спрямованої на витіснення української мови зі сфери освіти. У контексті дослідження ідентичності це дозволяє трактувати мову не лише як засіб комунікації, а як поле символічної боротьби.

Важливим компонентом української ідентичності Коля вважає народну культуру, насамперед усну поетичну традицію. Пісні, звичаї та обрядовість постають як механізми збереження історичного досвіду та соціальних норм. Зауваження автора про численних народних поетів, не зафіксованих у письмовій традиції, дозволяють інтерпретувати українську ідентичність як таку, що значною мірою підтримувалася поза межами офіційних інституцій і книжної культури.

Опис релігійності українців, поданий у термінах, характерних для наукової мови XIX століття, у сучасному історичному прочитанні може розглядатися як свідчення синкретичної ідентичності традиційного аграрного суспільства, у якій поєднувалися християнські та дохристиянські елементи. Це ще раз підкреслює складність і багатовимірність української ідентичності, зафіксованої у спостереженнях Й.-Г. Коля.

У підсумку матеріали Йогана Георга Коля дозволяють реконструювати європейське бачення української ідентичності в середині XIX століття як історично сформованої системи уявлень про спільне минуле, простір, мову та культуру. Критичне прочитання цих джерел дає змогу не лише уточнити місце України в європейській історичній думці середини XIX століття, а й глибше

зрозуміти витoki сучасних дискусій про українську ідентичність у довгій історичній перспективі.

Список використаних джерел

1. Kohl, Johann Georg. Reisen im Inneren von Rußland und Polen. Bd. 2: Die Ukraine. Kleinrußland. Dresden, 1841. 414 p.

СЕМЕНЕНКО Анжеліка Андріївна,
доцент кафедри цифрового візуального
мистецтва Національної академії
образотворчого мистецтва
і архітектури, кандидат філософських
наук

РОБОТА З КУЛЬТУРНОЮ ПАМ'ЯТТЮ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Пам'ять – одна з фундаментальних категорій індивідуальної та суспільної свідомості. Культура як форма існування людського світу є певним чином структурованою, візуалізованою, матеріалізованою пам'яттю. Робота з культурною пам'яттю набуває особливої актуальності в умовах глобалізаційних процесів та загострення цивілізаційних конфліктів. Теми культурної спадщини і пам'яті були актуалізовані у соціально-філософській та культурологічній думці не так давно – у другій третині ХХ ст. Публікації, присвячені колективній пам'яті (Яна Ассмана, Юрія Лотмана, П'єра Нора, Моріса Хальбвакса, Патріка Х. Хаттона), вводять її в центр міждисциплінарного дискурсу й розкривають теоретичну колізію, де культурна пам'ять і соціальна ідентичність існують та функціонують як взаємопов'язані і взаємообумовлені. Культурна пам'ять постає не сховищем інформації про минуле, а складною, постійно змінюваною субстанцією, що не зберігає, а продукує смисли важливі для теперішнього та майбутнього соціальної групи, її суб'єктності.

Астрід Ерл (Astrid Erll) пропонує поняття «культурна пам'ять» (cultural memory) «як фундаментальний міждисциплінарний проєкт». Культурна пам'ять охоплює соціальну пам'ять (дослідження пам'яті в соціальних науках), речову чи медійну пам'ять (що є в центрі уваги літератури і медіадосліджень) та ментальну чи когнітивну пам'ять (досвіди психології і неврології) [1, с. 2–4].

Робота з культурною пам'яттю це широкий комплекс практик – від академічних досліджень до повсякденних освітніх та культурних ініціатив. Так, сфера культурної політики має визначити саму «політику пам'яті», розвивати інституції пам'яті (музеї, архіви, меморіали, культурні центри),